

Բայց Բեկը, այդ զգույշ, շրջահայաց գինվորը, կարծես, ուշադրություն չէր դարձնում: Նա լուռ էր և մտախոհ: Ակամա տխրությունը, որ տիրեց նրա սրտին, համարյա մոռանալ էր տվել, թե ի՞նչ վտանգավոր տեղում է գտնվում ինքը, ուր ամեն մի քար, ամեն մի ժայռ, ամեն մի թուփ ու ծառ մահ էին սպառնում անցավորին: Նա մինչև անգամ մոռացել էր այն գինված քաղցրությունը, որ նրա ետևից գալիս էր:

Նրա աչքի առջև տարածվում էր իր ծննդավայրը՝ Տաթևի երկիրը: Բոլոր լեռները, անտառները, ձորերը ու հովիտները ծանոթ էին նրան: Բոլոր ճանապարհները, ամենաաննշան շավիղներն անգամ գիտեր նա: Այդ լեռների վրա, իր մանկության օրերում, արածացնում էր նա իր հոր այծերը: Այդ անտառներում իր ընկերների հետ քաղում էր նա զանազան տեսակ պտուղներ: Այդ սրընթաց, փրփրացող գետակների մեջ շատ անգամ լողացել է նա: Բոլորը մնացել էր միևնույնը. ոչինչ չէր փոխվել. փոխվել էր միայն ինքը...

Շուտով կտեսներ նա Տաթևի ավանը: Գուցե դեռևս շեն էր մնացել իր հայրական խրճիթը, որի մեջ անցուցել էր իր մանկության անհոգ, պայծառ օրերը: Բայց ո՞վքեր էին բնակվում այժմ այն խրճիթի մեջ: Ովքեր և բնակվեին, բայց նրանցից և ոչ մեկը այն չէր լինելու, որին նա կփափագեր տեսնել:

Ծանոթ առարկաները զարթուցին նրա մեջ տխուր հիշողություններ: Արդյոք կտեսնե՞ր այն մորը, որ այնքան քնքուշ սրտով սիրում էր իրան: Արդյոք կտեսնե՞ր այն հորը, որ այնքան բարի էր, որ իր չքավորության և դժբախտության մեջ ևս դարձյալ գիտեր լավ կրթել, սնուցանել սիրելի որդուն: Ո՞րտեղ էին նրանք: Ինքը չի պիտի կարողանար ուրախացնել նրանց, ասելով. «Տեսե՛ք, ահա ձեր որդին, վերադառնում է ձեզ մոտ փառքով ու պատվով. գրկեցեք նրան»:

Նա հիշեց Ֆաթալի խանի բանակը, հիշեց այն կրակը, որի մեջ այրվեցան իր հայրը, իր մայրը, իր ազգականները... Հիշեց այն մարդուն, որ իր ծնողների մահվան պատճառ դարձավ: Այսօր նույն չարագործը պարսիկ զորքերով կանգնած էր իր ճանապարհի վրա, որ արգելե նրան իր հայրենիքի գոնե ավերակները տեսնելու:

Տեսնո՞ւմ եք, սրբազան,— ասաց Բեկը Ներսես արքեպիսկոպոսին, որ եկել էր Շընհերից նրան Տաթև տանելու,— մեր ձեռնարկության հենց սկզբում մեր առջև դուրս է գալիս մի ուրացող հայ:

Այն հայը, որի հարստահարություններից ազատվելու համար ձեր ծնողները իրանց այրեցին կրակի մեջ,— պատասխանեց սրբազանը:— Այն կրակից դուք միայն ազատվեցաք, Բեկ:

Այդ տխուր պատմությունը դուք արդեն գիտեք, սրբազան,— խոսեց Բեկը:— Երևում է, իմ և այդ մարդու ճակատագրի մեջ մի բան կա, ուր կրակը մեծ դեր է խաղում...

Այո՛, այն ժամանակ նա կրակ թափեց ձեր ծնողների վրա, իսկ այսօր դուք կրակ կթափեք նրա գլխին,— ասաց սրբազանը ծիծաղելով:— Հաշիվը պարզ կդուրս գա:

Տեսնենք... պատասխանեց Բեկը և դարձյալ ընկավ տխուր մտախոհության մեջ:

Նրանք դուրս գալով ձորից, գտնվում էին այժմ մի լեռնային բարձրավանդակի վրա, որտեղից երևում էր բոլոր շրջակայքը: Սրբազանը, նկատելով Բեկի տխուր տրամադրությունը, թողեց նրան, և իր ձին հետ պահելով, կանգ առեց, մինչև հասավ Մխիթար սպարապետը Բայինդուր իշխանի հետ:

Նայեցեք,— ասաց նրանց,— նայեցեք, այդ հրաշալի բնությանը: Սյունեցի հայը ոչ մի բանով իրավունք չունի գանգատվելու աստուծուն, թե ինչո՞ւ ինքը թշվառ է և օտարի ծառա: Երբ աստված մի ժողովրդի տալիս է այսպիսի երկիր, որ իր բնական ամրություններով ամեն հարմարություններ ունի պաշտպանելու նրան թշնամու հարձակումներից,— այդ ժողովուրդը ինքն է մեղավոր, որ չէ կարողանում օգուտ քաղել աստուծո շնորհած պարգևից:

Եվ իրավ, վայրենի բնությունը հիացնելու չափ սքանչելի էր: Դեպի ամեն կողմ անկանոն կերպով տարածվում էին լեռնային ցանցատեսակ շղթաներ, որոնք խիտ կերպով գետեղված էին մինը մյուսի մոտ, թողնելով իրանց միջավայրում նեղ և խորին ձորեր: Այդ շղթաների վրա, սղոցի ատամների նման, բարձրանում

Էին սարերի սուր գագաթները, որ կորչում էին ամպերի մեջ: Կուսական անտառը, որպես մի կանաչագարդ վերարկու, ծածկում էր լեռների մերկությունը և նրանց ավելի անմատչելի էր դարձնում: Ոչ մի մարդկային արարած չէր կարող ոտք կոխել այդ բարձրությունների վրա. միայն արագաթռիչ արծիվը այնտեղ ժայռերի պատովածքի մեջ դնում էր իր բույնը:

Ճշմարիտ է, սրբազան,— պատասխանեց Մխիթար սպարապետը,— սյունեցի հայր ինքն է մեղավոր, որ չէ կարողացել օգուտ քաղել իր հայրենիքի ամուր դիրքերից: Բայց Հայաստանի ո՞ր կողմը այսպես չէ: Հայաստանը ամեն տեղ տալիս է մեզ բնական ամրություններ: Բայց մեր լեռներից ավելի օգուտ են քաղել օտարներ, քան թե մենք ինքներս:

Բայինդուր իշխանը, որ լսում էր այդ խոսակցությունը, և ինքը ոչ սակավ հիացած էր շրջապատող լեռներով և անտառներով, խոսակցության մեջ մտավ, ասելով.

Աստված է վկա, այդ ժողովուրդը մորթելու արժանի է: Ես ինքս մեծ ուրախությամբ կվեր առնեի մի սուր և բուրդին կկոտրեի: Բայց մի զարմանալի բան կա, որ ինքս էլ չեմ հասկանում, թե ինչ է: Ես սաստիկ ատում եմ մեր հայերին, բայց միևնույն ժամանակ սիրում եմ: Այդ ատելությունից բխած սերը ես չեմ կարողանում բացատրել ինձ:— Սիրում եմ այդ ազգը, որպես մի սիրահար բորբոքված սրտով սիրում է մի ցած, բարոյապես ընկած, պոռնիկ կնոջ: Նա տեսնում է, թե ինչպես այդ կինը թաթախվել է բարոյական ցեխի մեջ, նա զգվում է, բայց հենց որ աչքն ընկնում է աչքին, չէ կարողանում համբերել, սկսում է գրկել, սկսում է համբուրել նրան: Թեև գիտե, որ նրա մարմնի վրա ոչ մի մաքուր տեղ չէ մնացել: Մեր ազգը մի այսպիսի անբարոյական կին է. նա մի մեծ պոռնիկ է, նրա երեսին ամոթի և պատվի մի կաթիլ անգամ չէ մնացել: Մոտ չորս հազար տարի նա պոռնկություն է անում, բայց տակավին չկշտացավ, տակավին չհագեցավ օտարներից: Ասորեստանցին դարերով գործ դրեց նրա վրա իր անբարոյական կրքերը: Հազարավոր տարիներ անցկացրեց նա երբեմն հույնի, երբեմն պարսկի և երբեմն հռոմեացու գիրկն ընկնելով: Մինչև անգամ անապատի սև արաբը իր հաստ շրթունքներով շոշափեց նրա երեսը: Մինչև անգամ Թուրանի տափակաքիթ, դեղնակաշի մոնգոլը դարերով պատկեց նրա հետ: Ի՞նչ ազգ մնաց, որի վրա չսիրահարվեր նա, որին անձնատուր չլիներ: Նա

բոլոր օտարներին տալիս էր իր սերը, անհավատարիմ էր միայն իր ամուսնին, որի հետ կապված էր օրինավոր պսակով:— Այսուամենայնիվ ես դարձյալ սիրում եմ այդ թեթևամիտ, վավաշուտ կնոջը, որ դարերի ընթացքում իր անբարոյական կյանքով մաշվել, տրորվել, քրքրվել է և միայն իր վաղեմի գեղեցկության կնախքն է պահպանել: Սիրում եմ այդ կնախքը: Սիրում եմ այդ թունավորված, հազարավոր հիվանդություններով վարակված մարմինը, որից մահվան հոտ է փչում,— հիվանդություններ, որ նա ստացել է իր բազմաթիվ հոմանիներից, որոնց նա շապիկի նման մինը մյուսի ետևից փոխում էր: Սիրում եմ, բայց ինչո՞ւ համար, ինքս էլ չգիտեմ: Սիրում եմ ատելով, սիրում եմ զգվելով... բայց սիրում եմ:

Սիրելուց բխած այդ զգվանքը, այդ դառն ատելությունը շատ բնական է,— ասաց սրբազանը՝ կտրելով իշխանի խոսքը:— Դա սիրող մարդու արդար վրդովմունքն է, որ առաջ է գալիս նրանից, երբ իր սիրած առարկայի մեջ գտնում է մի որևիցե արատ, մի որևիցե բիծ, որ մաքրել չէ կարող: Ձեր ատելությունը դեպի այն ազգը, որին դուք շատ իրավացի կերով պոռնիկ կնոջ հետ համեմատեցիք, ես բոլորովին բաժանում եմ: Այդ ատելությունը ցույց է տալիս, իշխան, ձեր չափազանց բարի ցանկությունները, որով փափագում եք պոռնիկը դուրս քաշել իր բարոյական ցեխից և նրան օրինավոր, պատվավոր կյանքի սովորեցնել: Բայց երբ նկատում եք, որ նա ուղղվելու ոչ մի ընդունակություն չէ ցույց տալիս, սկսում եք բարկանալ, սկսում եք ատել, բայց չդադարելով միևնույն ժամանակ սիրելուց: Ինքը Հիսուս Քրիստոսը սիրում էր ընկած կնիկներին, սիրում էր նրանց ուղղելու համար: Եվ նա հասավ իր նպատակին, նրա վարդապետության ամենաջերմ տարածողները եղան այդ ժողովրդի մերժված կնիկները:

Ինչո՞ւ ենք հեռու գնում,— առաջ տարավ սրբազանը իր խոսքը. ահա մի մարդ, ինչպես մելիք Դավիթ ուրացողը. նա բարոյապես ընկած մի մարդ է: Նա դավաճանեց իր հայրենիքին, և պարսիկների ձեռքում գործիք դառնալով սկսեց նրան ավերակ դարձնել: Նույն շարագործությունները շարունակելու համար և պարսից լուծը մեր ժողովրդի վրա պահպանելու համար նա կանգնած է այժմ մեր ճանապարհի վրա, որ արգելե մեր մուտքը, որ թույլ չտա մեզ պարսիկների անիրավությանը տիրած երկրի վրա ոտք կոխենք: Այսպիսի դավաճաններին ոչ սակավ անգամ ծնել են Հայաստանի մայրերը: Բայց դրանք ինչո՞վ են մեղավոր: Դրանք արդյունք են նույն անբարոյականացած, նույն փչացած ժողովրդական

կյանքի: Հիվանդոտ կինը չի կարող առողջ որդիք ծնել: Հիվանդ ժողովրդից այս տեսակ հրեշներ առաջ կգան: Եթե կամենում ենք, որ դրանք չլինեն, պետք է ուղղենք ժողովրդի առողջություն,— ուղղենք նրան սիրելով:

Այդ խոսակցությունը, որ բոլորի համար հետաքրքիր էր, ընդհատվեցավ: Նրանք նկատեցին, որ Բեկը բավական տարածություն առաջ էր անցել: Այժմ կանգնել էր նա և խոսում էր Ստեփաննոս Շահումյանի հետ, որին առաջուց ուղարկել էր թշնամու բռնած դիրքերը հետագոտելու:

Ստեփաննոսը վերադարձավ,— ասաց Մխիթար սպարապետը,— տեսնենք, ինչ տեղեկություններ է բերել:

Երեքն էլ՝ սրբազանը, Մխիթար սպարապետը և Բայինդուր իշխանը, իրանց ձիաները թափով քշեցին և մի քանի բուրջի մեջ հասան Բեկի կանգնած տեղը:

Ստեփաննոսի բերած տեղեկություններից երևաց, որ Դավիթ ուրացողը բռնել էր երկու գլխավոր անցքեր, որտեղից պետք էր մտնել Տաթև: Մի անցքի վրա կանգնել էր նա ինքը, իսկ մյուսի պահպանությունը հանձնել էր իր Շահ-կուլի որդուն: Երկուսի ձեռքի տակ կային ավելի քան երկու հազար մարդիկ:

Ես ձեզ մի ուրիշ ճանապարհով կտանեմ,— ասաց սրբազանը,— որը թեև բավական դժվարանցանելի է և բավական երկար է, բայց ավելի ապահով է: Այդ ճանապարհով մենք չենք հանդիպի թշնամուն:

Ի՞նչ օգուտ դրանից,— պատասխանեց Բեկը,— ես կամենում եմ անպատճառ հանդիպել նրանց: Ինձ պետք է այսօր ձերբակալել այդ անզգամին:

Այդ ձեր կամքն է,— ասաց սրբազանը:— Եթե դուք վճռել եք ուղղակի նրանց վրա գնալ, իմ կարծիքով, ավելի լավ կլինի փոքր-ինչ սպասել, մինչև մութը կպատեր: Մենք համեմատաբար շատ փոքր թվով մարդիկ ունենք մեզ մոտ: Եթե ցերեկով թշնամին մեզ տեսնելու լինի, մեր սակավությունը նկատելով, ավելի սիրտ կառնի: Բայց խավարի մեջ փոքրիկ խումբերն ևս, եթե քաջությամբ կգործեն, կարող են սարսափեցնել թշնամուն:

Դուք, սրբազան,— ժպտալով ասաց Բեկը,— ոչ միայն հնուտ աստվածաբան եք, այլ ձեր մեջ երևում է և պատերազմական տաղանդ:

Կատակը մի կողմ կենա: Թույլ տվեցեք այսօր փորձել իմ տաղանդը, որը ծաղրում եք դուք:

Այդ խիստ վտանգավոր փորձ կլինի: Այսուամենայնիվ, ես կարող եմ ապահովացնել ձեզ, սրբազան, որ մինչև թշնամու մոտ հասնելը, ձեր ցանկացած խավարը կպատեն մեր աշխարհը: Նայեցեք արեգակին, որքան թեքվել է դեպի իր մուտքը: Եվ ես ցավում եմ, որ դուք Հեսուի հրաշքը կատարել չեք կարող, որ արեգակը առժամանակ կանգնեցնեիք, մինչև մենք լուսով ավարտեինք մեր կռիվը:

Դարձյալ կատակ: Ես չեմ հասկանում, թե դուք ինչո՞ւ եք փախչում խավարից:

Նրա համար, որ խավարի մեջ մենք աչքից կկորցնենք այն մարդուն, որին ես ցանկանում եմ այսօր անպատճառ բռնել,— պատասխանեց Բեկը:

Հետո նա իր մոտ գտնված զինվորներին երկու մասերի բաժանեց. մի մասը հանձնեց Մխիթար սպարապետին և նրան Ներսես արքեպիսկոպոսի հետ ուղարկեց ուրացողի որդի Շահ-կույու վրա, իսկ մյուս մասը ինքը վեր առնելով, ուղղակի դիմեց ուրացողի վրա, իր հետ տանելով Բայինդուր իշխանին և իր սիրելի Ստեփաննոս Շահումյանին: